

Өйдөнүөххэ, өйдөбүнньүктэри оноруохха

Наименованиям тустарынан эмне суруйарга кы-
лаарым.

Планизматичныгтары өнгөрүү олус түбүктээх: албэх
матарыйаал. үп-харчы, үлэһит илһи наада. Энү-
мист уонна бэйэтэ дьобурдаах, илһиттэһи өнгөрсөп,
салайар кийп кестө охсубат.

Чурапчыга биллэниэх Дьоммут бюстарын өгөртөрүт бэйгэти эмээ туһутар ыарахаттардаах, уустуктардаах, бэйгэти историктаах да этэ. Дьонуускайга Худфонд диил тэрилтэҕэ скульптордарга В. П. Ленин доҕоро Чурапчыга көскө кэлэн олоро сылдьыбыт, маркссистекэй «Вестник ссылки» диил илиинэн суруллаар сурулааһы кистээн таһаарбыт, саха оҕолорун сурукка олорор дьэтигэр үөрэниит Н. Л. Мещеряков, састык бастагы арал, улуу Д. Н. Толстой доҕоро П. Н. Дьоммушка, саха суругун-бичигин айбыт ученайдыгыт С. А. Новгородов, революционер, партизан-дэи этэрээт командира Уот Субуруускай, улуу А. С. Пушкин «Евгений Онегин» диил хойонунан суруллубит романын сахалыы саҥардыбыт поэт-учуутал Г. П. Оларов—Дьон Дьаҥылы бюстарын сакаастаан өгөртөрүһүт. Обком бастагы секретара С. З. Борисов: «Чурапчылар—местниктар таһаалаатыдар, хантан үпкөн, ким көпүлээт бюстары өгөртөрүллөрү? Паа-матыйымыктары РСФСР Правительствотын көпүлээ-көтүнэн өрө туруоруллуохтаах, Худфонд тоҕо өгө-рүө? Хантан үбүдэни чурапчылар сакаастаабыт-чирас республика прокурора бэрэбиэркэлээ, эппиэккэ тирэ»,—диил дьаһайбыта. Ону Худфонд директора билэрин: «Билиги ким тугу сакаастырынан өгөр-өтүт. Ону ким ханна туруорарын билбэниит, ол са-каастыруу бэйэлэрин көпүлээрэ»,—диил куопшута. Ол сүл саваскы халаан уута Чурапчы саллаппытын кыбыта. Соптоох техника суоҕа. Онон быһыт өгөһу-түт кэлиппэниэ барыта тахсан үлэлээбитэ. Или-нин буор хаһал, паһыылканан таһап, буордаах куу-дуну быраҕан быһыты туһуттара. Райпотребсоюз аҕылааттарын, промартель дьыалэрин быһыттаан уу ыкриттан билиһабыныт, Чурапчы күөлүн өрүһүбү-түт, Онон халаан харчыта диил соһуччу кэлбитэ. Ону сөһүөт иенэлкомуп председателэ А. Д. Местни-ктын тэрийэн, ол кэлбит харчыны «Билиги үл-кэтиһиһит, пааматынныгы өгөрүүгэ биэрбит», диил өлөһүтү кэлиппэниэ муһаҕынан уураах тахсы-быты прокуратураҕа биэрэн, сокуоннай суох үбү өткүтүттэни ыстатыйатынан буруйдааһытан били-һиһиһит.

Пантеоныныг хамтаар олонд орноор суудруу дымала
булбалх: дьон фотокарточкаларын булуу, скульп-
турларын хамтаар хэсэгтэйний, олонд орноор гутлууу,
хэсэгтэйний буудал, нуруучуудтарга тэсвэр куораттан
хэсэгтэйний хамтаар. Чувалцанга хамта турууран, олонд

КЭМ УТУМНААХ, КИҢИ КЭРИЭСТЭЭХ БУЛУОХТААХ

Үүсч гарсан хамгийн эртний суурьлагчид Софрон Давидов бичир
хэргээр, энэ билдүүлэх суурьлагчид В. А. Прото-
дьяконов—Кулантай кингэхэ Ада дойдү сэринтин кин-
шинэн кингэхэ бичир түгэний «Санаам гуймуулар»
дээ кингэхэ гэр суурьбутун ааган баран олус ха-
рхастыг, хомойбутун. Ити кингэхэ ахшын
төөр буудла эрээр, санаа харьгата огостон мал-
дэ ганиаагчид.

Ол манштан. Ити кишингэ биир пуутча генерал хангалтын туһунан кыра ахтымы баар. В. А. Протодьяконов өччолорго Саха АССР Министрдарын Советын Председателинэн үлэлиир кэмэ эбит. Читатан Забайкальскааы байыаннай уокурук командующаа, генерал-полковник чыыһнаах киһи киһиэхэ үчүгүлүк баарар дээн биллэрбэтэр. Василий Андреевич ханнын да бөһүөрүөскэ иҥинибэт, төлөрү эһэтигэр бээрар курдук кэпсэтэргэ ох курдук онгосту-
бут. Бодьоммут кэмгэ генерал кэлбит. Василий Ан-
дреевич, дойду оборонатыгар, армияга сыйыалнаа-
һын бөһүөрүөхү иһтээри, наар кулгаах иччитэ буо-
лун өлөрбүт. «Ханнын да норуот ааспытын ытыгы-
дыр, өлбүттэри кэрисетипэр буоллабына эрэ сайдар,
баарарар аналдаах,—дизбит генерал.—Оттон эһлэхэ...
биир полкхаа электростанцияга сырытыннардылар.
Аны ханна уот-баһаар барыа дээн куттамманьыт.
Хуотатын көр, бу тааһы тэлгэтибит дээн хайбан-
нылар. Мени атабын анным көрдүм, төлөбүм дыры-
аны түстэ. Дьон унуобун тааһын үрдүгэр үктөнөн
түрөп эбиһин. Сымба-хаалты үктөнөн таһырдыаны

БИБЛИОТЕКАРЬ ОТЧУОТТУУР

Библиотекарь отчужденных библиотек М. Н. Захарова смлаабы үлэтин отчуждуур ншлэгэ буулаа. Матрена Николаевна биэс дхүгэлэриин сүрдэх үчүгэй концерт көрдөрдүлэр. Мустубут биэс күндөс библиотекарь Анна Гаврильевна Пономарева ахтытын сэнээрэн ишттилэр. Библиотеканы ишлэлини аагыттан кишигэлэр туттарылынылар. Бишөр бүтүлгөр аагааччылар карточкаларынан алыралар.

3. ЗАХАРОВА

тугунан тутуу, ө. д. а, бйаазрыл—барыт түбүктээх
тэрийип, сүүрүү-көтүү, бйааларымы дыаадата буолар.
Аны политическай суолта бйэрэн, элбэх дыну мун-
наан, тыл эгигэн, эйэрдэлээн, үөрүүлээхтик аһааха,
хайыаттарга, радионаан сырдатыаха наада. Ол күр-
дүк, В. И. Ленин кыра бюст-нааматиниыгы Чурап-
чыга тургуоруу, онно кимнээх тыл эппиттэрэ «Пря-
дэв хайыакка үгийэ тахсан Союз үрдүнэ бйаллибита.

Ага дайду сэрингигэр өлбүт буюушпарга анаан Севастополь куоратка баар курдук суон тымшар остуол-баны электрическэй уоттаан оҥоруллубута киинэргэ уһуллубута. Пааматынньыкка поэт Муса Дагалыа хойоонунан өлбүттэри кэрэстипир суруктаабынныт. Бу пааматынньыгы көтүрөн барап, сэри, хоту көһөрүлүүү бэлэстэн оҥорбуттар. Баары, оҥоруллубуту алдыһаппака, саганы эбин туруоруу тоҕо табыллыа суохтаах этэй?

Хэт Субуруускай 100 саанын туолуутугар К. К. Коркин председателлээх правительственной комиссия киингэ таһаарарга анаан улууска харчы биэрбитэ. Ол киингэсэ Н. Окоемов редакциялаан оторбут Субуруускай туһунан ахтымылар уонна профессор Г. Г. Макаров редакциялаан Дьокүүскай куоракка буолбут научнай-практической конференция матырыйааллара бэлэмизииллибиттэрэ. «Бичик» киингэ кылбата киингэни баччааттаан таһаарары былааһыга киллэрбитэ. Улуустары комиссия ити бэрлэлибит харчыны туттан кэбиһпит: банккека харчы көрүллүбүтүн таһынан ити киингэ тахсарыгар бэрлэлибит харчыны эмтэ банккека туттубут ааттаах. Билигин А. А. Шадринтан ити киингэ тахсарыгар билингин харчынан 3000 солкуобайы көрдөөбүттэрин аккаастыы өлөрөр, уруксуктар нэстэрин төлөөбөһүн диир. Урут бэрлэлибит харчыны ким хаһа тыммытын бэрэблөркэлээн булан, төлөтөн, киингэни таһаартармааха. Киингэ дэнэ хамсаабат хампатаал, кимнөөр да уһун үйэлээх, кэнэ-кэски миччаттарбытыгар тыйаһ өйдөбүһүк.

Ити курдуз билегия дээмэтинньистэргэ суолта бээрбэт, киһилии сыһыаннаспат буолан пьесбит. Бу өдүс хомолтолоох суол. Сөрөхтөр өссө элдьитэргэ соруналлар уонна Советскай быһааны (В. И. Ленин) кыйбыт курдук санаалаллар. Нуучча улуу поэта, коммунист да, баасабыык да буолбатах А. С. Пушкин төрүттэрбитин ытыктаабат быһыы—бу өйө суох буоду (без нравственности) бастаык бөлүккө дьин суруйбута.

Огос Октябры 50 сыван үбүлүөйүгэр Бахсы ыырдыа-
даһа Ремешников Тааттатаан кэлэи Чураачы киини
түмүлүтүр өгөрбүт монументыгар оройуон бастыг дьо-
нуун ааттара суруллубуттара, ону туурталаан алдып-
тыттар. Балыһабыт аһыллыбата 100 сывах үбү-
лүөйүгэр бөлөмүөнүэххэ. П. И. Сокольников аатынан

былдьастым. Сылдыбыт сирим тухары биэр да көрүүлөр-хараһыллар кылабыһааны көрбөтүм. Салмай куһаҕана диин—олухтоохтор итинник буолуохтаабын курдук санаылллар эбит. Тоҕо итиннигий?, Василий Андреевич?, Маныаха В. А. Протодяконов кэпсэтин күүһүнэтэх өттүгүн буолан тута чуолкай, килиһи астынналар эппэтин биэрбэтэх, дыһал ыһаахпыт дии-нээн мүһүрдэммит.

Түмүүгэр генерал олоус хомойдум, олбүт өбүгэлэрин кэриэстээбэт илһи түгү харыстай, кэриэстэй? Итин-ник савэглаах быһыыттан, бастатан туран, иччаты быһыылаахха баар этэ диэбэт, кэриэстии бүүнүтүн бил-лэрэн илһинии биэрбүт.

Ити этиланибит кэмтэн үйэ аҥара ааста. Генерал кырдьыгы уот харахха эппэтэх дуо? Туох уларыһыы таарыста, баара көстүбөт курдук. «дьаһал ыһыахпытэ туһунан» тылга хааллаҕа...

Мин 1962 жиллаахха Кавказна курорна баран нхэн Москва бигр гостиницатыгэр хоймхутум. Сарсарда уулусаба тахсыбытым чугас соёс кылабынча баар эбит, күөх сэд нһигэр. Кипрэн көрбүтүм 300-400 жыллаарыта элбүт дьоннор унуохтары арктигэр мэһэ таастара бүтүп, суруктара чуолкайдик көстөр этэ. Туох да кистэбэ суох, мэхэ бу бөкүөннуктары орду-гургуюх санаа киприбэт, бу урааннаах уһун 3-4 үйэ тухары көрүллэ-харайылла туралларын сохиттум. Кырдыга, мин, XX-с үйэ киниэ, ити кэмнэ кини угуоңар сүөлтэ уурбай, кини угуоңар куттанан сым-дыбат да этим. Интиллинибит итэннэ гуту да хойго-

СР Кудьтурада министерствот Францйада тахсы-
быт «Тайга. Ойууннар дойдулара» диин фотальбом
сигнальнар экемплярын ылаа.

Фотоальбом 214-страницатайгар фотограф Марк Гаражиж Саха сиритэр экспедицияда сылдьан 7 сылга түһэрбит үдэлэрэ кидэллрилибиттэр. Такаарым этнографическай хайысхалар. Сорбонна профессора, историк Роберт Гамзайен Катрин Гаражижы кытта сукумбут метастыйалардаах.

сага таас балыгын дэмэтин тутуохха динбэт уопи
ол балыгын бастаан аспыт дуохтуурбут буюун
туурай ханна эрэ бырахпыттар. Ону урукку онугар
олордуохха. Буруйдаах кылабынай прайм эһипсэ
тардыры модьуйуохха, пааматыныкытар тустарынан
сокуону толорторуохха дигэн тылбынан эһипсим, ха-
һыанка суруйбутум да, ким да ыһаллыбат.

«Краснай могилада» дуохтуур кыһын угуоҕа баар, ол олохун маһа эмэх буолан охтубутун, атыгыар үрүһүнэр нин хастаран баран ытылалар олортообут 30-ча кыһыларыгар 1932 с. маас амыаар пааматынньык эмиз суулаабуутун мин Чурапчы селесонетыгар, кулгаура салаатыгар үлэниир салайааччыларга хаста да кылабымыа оромусуҥар сым айым көрүллэр харчыттан өккөннөрүн оноруохха диир эппитим эмиз таах хаалла. Улууе биллһилээх дьомо көмүллэ сытар «Краснай могилада» баар пааматынньыктары көрүүнүстии, хараһым мөлтөх. Атын сийдымалаах дойдуларга тастан кэлбит дьомнор кылабымаһаны көрпөһөн көрөллөр, кимнээх көмүлүбүттөрүн, туох дьомун билсаллар. Москваҥа Невзоденичевскай кылабымаһада экскурсаннары харчыга киллэрэллэр. Болгарияҥа «День поминовения» диир баар, ол күн ол дойду дьомо бүтүнүү өлбүттэртэн, төрүттэрттэн чүмэччи уматан үһөн-сүктөн тобуктаан сүгүрүйэллэр, көрдөһөллөр. Христос итэҕэллнэр саас айым Пасха көппиттөн «Рождительский день» (Радунца) эмиз баар дии.

Отгон бэлхээхэ ол жэлш дуо? Өлбүт өбүгэлэрбитиниэрээр буолуох тымынаах кырдыагастарбытын да аанньа ахтыбат, убаастаабат курдукнут. Академик Н. С. Лихачев этэринини, өлбүт аймахтарбытыттан тодо куту санабыттай, кириллэр угуохтарыш тодо көрбөннүгү? Бэйбэит кэшинбитигэр үчүгэй өйдөбүлү, өйдөбүнньүгү хаалларарга кыра да буоллар түүх эрэ дыонто үтүөнү онорон кэрээс-хомуруос өйдөбүлү хаалларарга турунарбыт тодо кыаллыбатым? Дымылар-күннөр элэс тынан ааһаллар. Букаатын кэлбит суох. Көлүөнэттан көлүөнэ иитиллэр, Бөрүлөөнгитэ суох бүгүн кэлбэт, бүтүгүнүтэ суох сарсын суох. Өлбүт өбүгэлэрбитиниэн, тымынаах кырдыагастарбытынан, үтүө-маавы дыон-норбутунан киэн туттар ойго-санаада ыччаты итгин улахан суолталаах. Кырдыагастар, эдэрдэр түмүү-дөөх, эйэлээх, доҕордуу, Нйэ дойдудуларын, нйэ сирдэрин таптыыр төлөннөөх патриоттар буолалларыгар нааматынныктар эмиз улахан оруолаахтар. Өйдөнүөххэ, өйдөбүнньүктэри харыстыахха, оҕоруоохха диэн дойдум дыонун ыгырабыш. Атыттар түүх диң санымыт?

Г. ЕФИМОВ,
удуус бичуутгаах гражданин,
СР культуурын утүөлээх үлэһитэ.

рүүгч хөнгөрбөт буолуубут дьайымыта эбитэ буоллаҕа.

Бу бонхуурюосна бийнхээ бэлгийн туруулт хайдаггүй? Того ага уларыйны суохха дылы. Улууснут кишингэр хас да кылабынхалаахныт, хайа үтүө санаалаах салайааччы олбуорданыта эбитэ буолла. Ону билбэһини. Ити олбуорданы баран ааһара онгоһулдубакка, ситэрпалибөккэ, бийнги бэйэлээхтөр санаабыт кирбитини тогута-хайта тардан, ситтэрэн сытыарарыт киһи көрүөгөр, санаагар сүөгөр. Бу кылабынхаа ситэр дьоннор барыыт аймахныт, истингибаарыныт, тинээр, обуталарыт ситаллар буолбут? Балары санаалааһаныт, дэ, сүрдээх бийны.

Түүмүкнэ, мин мангым этнэлэхпин. Нууччаларга
Өлбүттэхтэр күннэрэ дин баар. Ити курдук, биһпэ-
хэ даҕаны анал дьаһалынан кутурдан, өлбүттэри к-
риэстинир биһр күү анаатахынтына хайдах буолуой?
Оччотугар ити күн нэһилиэниэ тахсан кылабымһа-
ны ирээстийан, куруөтүн абырахтыан. киһи эргиприн
күрөөн-борийдөн сөн этэ. Бу мантан ким да туора
туруо дин санаабаннмын. Бу күн өлөрбүтүн эмтэ ба-
йбэитин кытта таһааран көмөлөһүйүөриэххэ, иттиччэ-
түтэр ыччаттарбыт билигин курдук туу куруөттэрин
үстү сыппа сымдымахтара суоҕа эбитэ буолуо. Хайа,
баҕар, итинтэн саҕаланарай харыстаныан буолуута
өлөрбүтүн итин.

Күндү бар дьонум, бу ыстатыйабын азап баран санаабытын атасташаргытытар бабарабын.

Иван КСЕНОФОНТОВ,

ФРАНЦИЯ ФОТОГРАВА
САХА СПРИН ХОЪУНАР

даллар. Көкөз үлэлэр эбэнки уонна саха ойууштары-
гар, итэҕэлгэ, таҥарска-сапка анаммыттар.

Книжка автордара СР Президенти Михаил Николаевича, Кухлытура министрствын бэрэстэбинтэллэрэ Андрей Борисовича, Изабелла Николаевнага, народнай депутаттар Ульяна Винокуровага, Андрей Кривошапкинга, истори Анатолий Алексеевкэ уо.д.а. максатларыг эппитэр.

CHA

